

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 23. ledna 2023 ve věci č. 61435/19 – *Macatě proti Litvě*

Velký senát Soudu rozhodl jednomyslně o porušení článku 10 Úmluvy v důsledku opatření uložených vůči knize pohádek zobrazující vztahy osob stejného pohlaví, kdy byla její distribuce nejprve pozastavena a později obnovena s výstražným označením o škodlivosti knihy pro děti mladší 14 let. Dále velký senát dvanácti hlasy proti pěti shledal, že není nutné se odděleně zabývat námitkou porušení článku 14 Úmluvy ve spojení s článkem 10.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelka, která se otevřeně hlásila ke své homosexualitě, byla dětskou spisovatelkou. V prosinci 2013 publikovalo litevské univerzitní vydavatelství její knihu nazvanou *Jantarové srdce*, která obsahovala šest pohádek. Tyto pohádky zobrazovaly postavy patřící k různým etnickým skupinám nebo osobám s postižením a nastolovaly témata jako stigmatizace, šikana, rozvedené rodiny a emigrace. Většina pohádek obsahovala popis milujících oddaných vztahů mezi muži a ženami. Ve dvou ze šesti pohádek se hlavní motiv týkal vztahů a manželství mezi osobami stejného pohlaví. První z nich byla příběhem prince, který se zamiloval do krejčího a druhá příběhem princezny, která si vzala za ženu ševcovu dceru. Po svém vydání se kniha stala terčem kritiky ze strany veřejnosti i politiků jakožto propagace homosexuality.

V březnu 2014 nařídil rektor univerzitnímu vydavatelství pozastavit distribuci knihy. V dubnu 2014 předložila Inspekce novinářské etiky Ministerstvu kultury stanovisko, dle něhož pohádky zobrazující páry stejného pohlaví obsahují informace škodlivé pro nezletilé ve smyslu zákona o ochraně nezletilých, a proto je nutné opatřit knihu výstražným označením, dle něhož její obsah může mít negativní vliv na osoby mladší 14 let. V březnu 2015 nařídil rektor vydavatelství obnovit distribuci knihy v souladu s doporučeními inspekce. Stěžovatelka následně podala občanskoprávní žalobu proti univerzitě, kterou brojila jak proti rozhodnutí o pozastavení distribuce knihy, tak proti rozhodnutí opatřit výtisky výstražným označením. Vnitrostátní soudy jí nevyhověly.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 10 ÚMLUVY

Stěžovatelka namítala, že dočasné pozastavení distribuce knihy a její následné opatření výstražným označením bylo motivováno skutečností, že kniha obsahovala pozitivní zobrazení stejnopohlavních vztahů, a jednalo se tedy o nedůvodný zásah do její svobody projevu.

Poté, co stěžovatelka v březnu 2020 zemřela, v řízení před Soudem pokračovala její matka.

a) *Zda lze namítaná opatření přičítat státu*

Soud předně poukázal na to, že namítaná opatření byla přijata univerzitou, což je veřejnoprávní instituce, byť jí vnitrostátní právo přiznává značnou míru autonomie. Navíc plynula přímo z litevské legislativy a byla aprobována vnitrostátními soudy (srov. *Gawlik proti Lichtenštejnsku*, č. 23922/19, rozsudek ze dne 16. února 2021, § 48). Ve světle uvedeného Soud shledal, že namítaná opatření lze přičítat státu.

b) *Existence zásahu*

Soud dále zkoumal, zda předmětná opatření představují zásah do stěžovatelčiny svobody projevu ve smyslu čl. 10 odst. 2 Úmluvy, tj. „formalitu, podmínku, omezení nebo sankci“. Dospěl ke kladné odpovědi, a to z následujících důvodů. Zaprvé, distribuce knihy byla pozastavena po dobu jednoho roku, přičemž během této doby byla kniha stažena z knihkupectví. Třebaže byla i nadále dostupná ve

veřejných knihovnách a po jistou dobu i online, dle Soudu její stažení z knihkupectví nepochybně omezilo její dostupnost čtenářům. Zadruhé, co se týče účinku výstražného označení, Soud vzal v potaz, že stěžovatelka zamýšlela knihu pro děti ve věku 9–10 let. Kniha byla skutečně napsána jazykem a stylem přístupným dětem a lze předpokládat, že ve věku 14 let se už dospívající obecně mnohem míň zajímají o pohádky. Navíc, i když mělo výstražné označení pouze poradní charakter, dle Soudu lze očekávat, že rodiče a vychovatelé budou důvěřovat posouzení obsahu knihy příslušným veřejným orgánem, a že tudíž takové označení bylo způsobilé odradit značné množství z nich od toho, aby dovolili dětem mladším 14 let číst danou knihu, a to zejména ve světle přetrvávajících stereotypů, předsudků, nepřátelství a diskriminace vůči LGBTI komunitě v Litvě. Dle Soudu proto označení knihy za škodlivou pro tu věkovou skupinu, pro niž byla určena, ovlivnilo možnost stěžovatelky svobodně rozšiřovat své názory. A zatřetí, Soud shledal, že označení knihy jako škodlivé pro děti mladší 14 let zasáhlo do reputace stěžovatelky jakožto uznávané autorky dětské literatury, a mělo potenciál odradit ji i další autory od publikování podobné literatury (srov. *Godlevskiy proti Rusku*, č. 14888/03, rozsudek ze dne 23. října 2008, § 36). Ve světle uvedeného Soud dospěl k závěru, že roční pozastavení distribuce knihy a následné rozhodnutí opatřit ji výstražným označením založilo zásah do stěžovatelčiny svobody projevu.

c) Zákonnost zásahu

Mezi stranami nebylo sporu o tom, že zásah měl základ ve vnitrostátním právu, konkrétně v příslušném ustanovení zákona o ochraně nezletilých.

d) Legitimní cíl

Strany se neshodly ohledně cíle namítaných opatření. Zatímco stěžovatelka tvrdila, že účelem opatření bylo zabránit tomu, aby byly děti vystaveny pozitivnímu zobrazení stejnopohlavních vztahů, vláda uvedla, že cíl omezení nesouvisel se sexuální orientací postav daných dvou pohádek. Soud tedy musel nejprve identifikovat cíl zásahu a následně posoudit, zda lze tento cíl považovat za „legitimní“ ve smyslu čl. 10 odst. 2 Úmluvy.

1. Cíl zásahu

Dle vlády zahrnoval cíl sledovaný namítanými opatřeními dva aspekty: zaprvé, ochranu dětí před obsahem, který byl příliš sexuálně explicitní, a zadruhé jejich ochranu před obsahem, který „podporoval“ stejnopohlavní vztahy tím, že je prezentoval jako nadřazené heterosexuálním vztahům, přičemž „urážel“, „degradoval“ či „bagatelizoval“ druhou skupinu vztahů. Soud se zabýval každým z těchto cílů zvlášť.

Zaprvé, pokud jde o údajnou sexuálně explicitní povahu první z předmětných pohádek, vláda poukazovala na závěry vnitrostátního soudu, dle něhož pasáž o princezně a ševcově dceři spících spolu v objetí během jejich svatební noci zobrazuje tělesnou lásku způsobem příliš otevřeným pro děti. Soud však neshledal důvod, proč by daná pasáž měla být považována za sexuálně explicitní.

Co se týče druhého cíle předestřené vládou, a to ochrany dětí před informacemi vnímanými jako prezentace stejnopohlavních vztahů coby nadřazených heterosexuálním vztahům, dle Soudu nelze najít pro tento výklad přesvědčivé argumenty ani v rozhodnutích vnitrostátních orgánů, ani ve stanovisku vlády k Soudu. Jak uvedla i stěžovatelka, záměrem knihy bylo ve skutečnosti povzbudit toleranci a akceptaci různých marginalizovaných společenských skupin. Kniha obsahovala postavy různých etnik, s rozličnou úrovní tělesných a duševních schopností a žijících v rozmanitých sociálních i materiálních podmínkách, které byly všechny vykresleny jako hledající a zasluhující lásku. Dle Soudu tudíž tvrzení vlády o tom, že záměrem stěžovatelky bylo „urazit“, „degradovat“ či „bagatelizovat“ heterosexuální vztahy, nemá v textu knihy oporu. Navíc z legislativní historie dané právní úpravy lze vyvodit, že by text této úpravy výslovně nezmiňuje sexuální orientaci, jejím skutečným záměrem bylo omezit informace o stejnopohlavních vztazích. I v praxi byla tato úprava zatím vždy použita ve vztahu k LGBTI obsahu. Z uvedených důvodů Soud dospěl k závěru, že cílem opatření přijatých ve

vztahu ke stěžovatelně knize bylo, aby se děti nedostaly k informacím, které zobrazují stejnopohlavní vztahy jako v podstatě rovnocenné heterosexuálním vztahům.

2. Zda je uvedený cíl legitimní

V dalším kroku Soud zkoumal, zda lze sledovaný zásahem do stěžovatelniny svobody projevu považovat za „legitimní“ ve smyslu čl. 10 odst. 2 Úmluvy. Připomněl, že legislativní zákaz „podpory homosexuality nebo netradičních sexuálních vztahů“ mezi nezletilými nesleduje legitimní cíl ochrany morálky, zdraví ani práv jiných; naopak, přijetí takových zákonů směřuje k posilování stigmatizace a předsudků, jakož i k povzbuzování homofobie, což je neslučitelné s hodnotami rovnosti, pluralismu a tolerance, které jsou vlastní demokratické společnosti (*Bayev a další proti Rusku*, č. 67667/09 a další, rozsudek ze dne 20. června 2017, § 61 a 83–84). Zároveň Soud zdůraznil, že projednávaná věc je prvním případem, kde je povolán posoudit omezení přijatá ve vztahu k literatuře o stejnopohlavních vztazích, která je určena přímo pro děti a napsaná stylem a jazykem pro ně lehce přístupným.

Pokud jde o nejlepší zájem dítěte, Soud opakovaně uvedl, že neexistují vědecké důkazy ani sociologická data nasvědčující tomu, že pouhá zmínka o homosexualitě nebo otevřená veřejná debata o společenském postavení sexuálních menšin by mohly mít negativní dopad na děti (*Alekseyev proti Rusku*, č. 4916/07 a další, rozsudek ze dne 21. října 2010, § 86). Rovněž konstatoval, že v rozsahu, v jakém byli nezletilí během demonstrací na podporu práv LGBTI osob vystaveni hodnotám diverzity, rovnosti a tolerance, může být osvojení si těchto postojů jen prospěšné pro společenskou soudržnost (*Bayev a další proti Rusku*, cit. výše, § 82).

V obdobném duchu různé mezinárodní instituce – jako např. Parlamentní shromáždění Rady Evropy, Benátská komise, Evropská komise proti rasismu a netoleranci, Evropský parlament a nezávislý expert OSN na problematiku sexuální orientace a genderové identity – kritizovaly zákony, kterých cílem je omezit přístup dětí k informacím o různých sexuálních orientacích, a to s argumentem, že neexistují žádné vědecké důkazy o tom, že by takové informace mohly dětem škodit, pokud jsou prezentovány způsobem, který je objektivní a přizpůsobený danému věku. Uvedené orgány naopak zdůraznily, že hrozbou pro děti je nedostatek takových informací a přetrvávající stigmatizace LGBTI lidí ve společnosti. Třetí strany v projednávané věci rovněž uvedly, že právní úprava, která označuje LGBTI obsah jako škodlivý pro děti, přispívá k diskriminaci, šikaně a násilí vůči dětem, které se takto identifikují nebo pocházejí ze stejnopohlavních rodin.

Soud navíc poukázal na to, že zákony značné části členských států Rady Evropy buď výslovně zahrnují výuku o stejnopohlavních vztazích do školních osnov, nebo obsahují ustanovení týkající se zajištění respektu k diverzitě a zákazu diskriminace na základě sexuální orientace ve výuce. Byť se nejedná, že by existoval jednotný přístup ohledně stanovení věku, po jehož dosažení jednotlivé členské státy považují za vhodné poskytovat dětem informace o intimních vztazích, ať už osob stejného či různého pohlaví, ani ohledně způsobu poskytování takových informací, je přesto zřejmé, že právní ustanovení výslovně omezující přístup nezletilých k informacím o homosexualitě nebo stejnopohlavních vztazích lze nalézt pouze v jednom členském státě, a to v Maďarsku – přičemž zákony tohoto státu přiměly Evropskou komisi, aby zahájila spornou fázi řízení o nesplnění povinnosti.

Soud vzal rovněž v potaz rozhodnutí přijatá soudy ve Švýcarsku, Spojených státech amerických a Kanadě, která se v různých kontextech týkají přístupu dětí k informacím o stejnopohlavních vztazích a dle nichž vnitrostátní orgány nemohou ignorovat sociální realitu a existenci různých typů vztahů ve společnosti, kde děti žijí. Skutečnost, že pro některé osoby mohou být určité typy rodin či vztahů problematické nebo nemorální, ještě nemůže sloužit jako důvod, aby se dětem zabránilo se o nich dovídat.

V projednávané věci vláda argumentovala, že ochrana stejnopohlavních párů by neměla vést k „urážení“, „degradování“ či „bagatelizování“ heterosexuálních osob a rodin, ani k „podporování“ stejnopohlavních rodin. V této souvislosti Soud zopakoval, že pluralismus, tolerance a snášenlivost jsou nosnými znaky demokratické společnosti (*Dudgeon proti Spojenému království*, č. 7525/76,

rozsudek ze dne 22. října 1981, § 53). Ve světle zmíněných argumentů vlády Soud považoval za potřebné jasně konstatovat, že rovný a vzájemný respekt osob odlišné sexuální orientace je vetván do samotné látky Úmluvy. Znamená to, že urážení, degradování či bagatelizace osob na základě jejich sexuální orientace nebo podporování jednoho typu rodiny na úkor jiného není podle Úmluvy nikdy přijatelné. V okolnostech případu však Soud žádný takový záměr ani účinek neshledal. Naopak, pokud někdo – tak jako stěžovatelka ve své knize – zobrazí oddané vztahy mezi osobami stejného pohlaví jako v podstatě rovnocenné vztahům mezi osobami opačného pohlaví, lze to hodnotit spíše jako výzvu k respektování a akceptaci všech členů dané společnosti v tomto stěžejním aspektu jejich životů. Soud proto s argumentem vlády nemohl souhlasit.

Nadto Soud zdůraznil, že opatření, která omezují přístup dětí k informacím o stejnopohlavních vztazích pouze na základě sexuální orientace, mají i širší společenské dopady. Taková opatření, ať už jsou zakotvena přímo v zákoně nebo přijímaná v jednotlivých rozhodnutích, ukazují, že státní orgány upřednostňují některé typy vztahů a rodin před jinými – že vnímají heterosexuální vztahy jako více společensky přijatelné a hodnotnější než stejnopohlavní vztahy, což přispívá k přetrvávající stigmatizaci druhého typu vztahů. Taková omezení tudíž – bez ohledu na to, jak úzký je jejich rozsah a dopady – nelze považovat za slučitelná s hodnotami rovnosti, pluralismu a tolerance, inherentními v demokratické společnosti (*Bayev a další proti Rusku*, cit. výše, § 83).

Ve světle uvedeného Soud shledal, že pokud jsou omezení přístupu dětí k informacím o stejnopohlavních vztazích založeny výlučně na kritériu sexuální orientace – jinými slovy, pokud neexistuje žádný jiný důvod, na jehož základě by bylo možné považovat takové informace za nevhodné či škodlivé pro růst a vývoj dítěte – daná omezení nesledují žádný cíl, který lze akceptovat jako legitimní pro účely čl. 10 odst. 2 Úmluvy, a jsou tedy neslučitelná s článkem 10.

e) Závěr

Soud konstatoval, že záměrem opatření přijatých ve vztahu ke knize stěžovatelky bylo omezit přístup dětí k informacím zobrazujícím stejnopohlavní vztahy jako v podstatě rovnocenné vztahům mezi osobami opačného pohlaví. Uzavřel, že tato opatření nesledovala legitimní cíl ve smyslu čl. 10 odst. 2 Úmluvy. K porušení článku 10 Úmluvy tudíž došlo.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 14 ÚMLUVY VE SPOJENÍ S ČLÁNKEM 10

Stěžovatelka dále namítala, že byla diskriminovaná při výkonu svého práva na svobodu projevu, jelikož omezení uložená ve vztahu k její knize byla motivovaná předsudky vůči sexuálním menšinám.

Soud uvedl, že jelikož dotčená opatření primárně směřovala vůči LGBTI obsahu projevu, a ne proti autorce projevu samotné, tato ústřední otázka byla dostatečně zohledněna ve výše uvedeném posouzení, které vedlo ke shledání porušení článku 10 Úmluvy. Navíc zástupce stěžovatelky vznesl argument ohledně použitelnosti článku 14 Úmluvy ve spojení s článkem 10 na diskriminaci namířenou vůči obsahu projevu místo osobních znaků autora až na ústním jednání. Otázku přijatelnosti, resp. odůvodněnosti takové námítky na poli článku 14 bude tedy přiměřenější posoudit ve vhodném budoucím případě, zatímco v projednávané věci není důvod na oddělené zkoumání totožného skutkového stavu z pohledu článku 14 Úmluvy (srov. *Orlandi a další proti Itálii*, č. 26431/12, rozsudek ze dne 14. prosince 2017, § 212).

III. Oddělené stanovisko

Soudkyně Yudkivska a Guerra Martins a soudci Lubarda, Zünd a Kūris ve svém částečně nesouhlasném stanovisku uvedli, že diskriminace dle jejich názoru představuje klíčový aspekt případu, a Soud se jí tedy měl zabývat. Je potřeba, aby Soud vyjasnil a aktualizoval přístup pro případy, které se týkají omezení projevu, jehož cílem je podpora práv sexuálních menšin a kde důvodem omezení není samotná sexuální orientace autora projevu, tj. s daným jednotlivcem není zacházeno méně příznivým způsobem na základě jeho chráněných osobních znaků. Jinými slovy, nadešel čas, aby Soud poskytl ochranu proti diskriminaci také pro-LGBTI názorům jako takovým. Měl

by výslovně uznat, že opatření, jejichž účelem je omezit šíření pro-LGBTI informací či myšlenek, zakládají diskriminaci autorů nebo vydavatelů, aniž by bylo potřeba prokázat, že svoji roli sehrála i sexuální orientace stěžovatelů.